

SYNTAX – hand out XV, reference, koreference, endofora

Reference

Mluvíci užitím jistých jazykových prostředků může (záměrně) způsobit to, že adresát identifikuje entitu/fenomén, který má mluvíci na mysli, tzn. mluvíci užívá jazykové prostředky, které se vztahují (referují) k tomu, co má na mysli (*referentu*).

Reference obvykle míří mimo jazyk.

(1) *Myslivec zastřelil kance*

Avšak jazykové prostředky mohou referovat také k jazyku (metajazykové užití jazyka):

(2) *Tvé "ne" nesnáším*

(3) *"Pravda a láska" jsou ošklivá a falešná slovíčka*

Referovat se může také k entitám, které jsou v rozporu s našimi znalostmi reálného světa; reference pak může být úspěšná, jestliže si představíme svět, v němž je užití takového jazykového výrazu pravdivé (ve smyslu pravdivosti extenzionální logiky):

(4) *Peking, hlavní město USA, přivítalo císaře Evropské unie*

(5) *Za posledních pět let si Martané vypěstovali závislost na duhovém rybízu*

Intenze X extenze pojmu

Schopností nominálních výrazů je označovat (víceměně nezávisle na situaci a kontextu) jistou třídu/množinu fenoménů (tj. pojem). Toto označování zahrnuje dva aspekty:

1. konstitutivní vlastnosti této třídy (množiny) fenoménů (tzv. **intenze**):

kočka = malá kočkovitá šelma chovaná obvykle v domácnosti, malé čtyřnohé domácí zvíře náležející mezi kočkovité šelmy,

2. všechny jednotlivé fenomény, které tvoří prvky třídy označované daným nominálním výrazem (**extenze**):

kočka = množina všech jednotlivých koček, tj. *Micka, Tlapka, Flíček, Šmudla...*,

Reference je na rozdíl od těchto staticky pojatých termínů spjata s konkrétní situací, je identifikovatelná a rekonstruovatelná skrze jedinečnou událost, může se týkat jak intenze, tak extenze pojmu, tj. buď vlastností určité množiny jevů, anebo jistého konkrétního prvku dané množiny fenoménů nebo jejich částí či všech jejích prvků.

SYNTAX – hand out XV, reference, koreference, endofora

To, k čemu se ukazuje v rámci referenčního aktu, je pak definováno jako **referent** (v českém prostředí se také užívá termín **předmět řeči**, který má proti *referentu* širší význam – míní se jím cokoli, čeho se jazykový projev týká, co má mluvíci na mysli a v promluvě uvádí).

Hlavním cílem reference je identifikace nebo delimitace referentu.

Identifikace

Chce-li mluvíci dosáhnout toho, aby adresát pochopil, co má na mysli, může učinit toto:

1. na fenomén ukázat (nejazykový prostředek) – **ostenze**:

2. daný fenomén identifikovat zástupným (zájmeným) výrazem, obvykle doprovázené ostenzí – **deixe**:

(5) *Toto je má manželka*

3. daný fenomén identifikovat **vlastním jménem**:

(6) *Helena je má manželka*

4. daný fenomén pojmenovat nominální skupinou – **určité jmenné deskripce**:

(7) *Ta veselá černovlasá paní, která stojí u okna, je má manželka*

Typy reference

A/ **individuální** (singulární) – týká se fenoménu pojatého jako jedinečný exemplář/exempláře

(8) *Petr je zdvořilý*

(9) *Mí rodiče jsou zdvořilí*

Můžeme odlišit dva typy:

1/ **reference specifická** (definitní, určená a určitá)

(10) *Tento chlapec je veselý*

(11) *Petr je ten největší blázen, kterého znám.*

(12) *Můj bratr je učitel*

2/ **reference nespecifická**

- indefinitní, určitá a neurčená

Je realizována pomocí neurčitých zájmen:

SYNTAX – hand out XV, reference, koreference, endofora

(13) *Včera přišel k Chluparům nějaký/jakýsi/jeden pán// někdo// kdosi*

- neurčitá a neurčená

Na hraně mezi individuální a generickou referenci

(14) *K Chluparům můžeš přijít v keroukoli dobu*

B/ **reference generická** – týká se referentu pojmávaného jako otevřená třída

(15) *Pivo je kalorické*

Stejně slovo však může být použito ve významu reference generické:

(16) *Pivo (které jsi koupil v Lidlu) je zkažené*

KOREFERENCE

Prostá věta

(17) *Ten to tehdy udělal*

může mít v rozličných kontextech a situacích rozličné ekvivalenty

(17a) *Petr včera řekl, že Marii navštíví*

(17b) *Karel loni státnice udělal*

(17c) *Tatínek po roce 1968 vystoupil ze strany*

Tato schopnost výrazů označovat v závislosti na situaci a kontextu stejné fenomény se nazývá *koreference*.

Reference je označována dolními indexy. Koreference se pak vyznačuje koindexací:

(18) *Petr_i oznámil Karlovi_i, že mu_i zpronevěřil výplatu, on_j se na něj_i proto zlobil*

Koreference se netýká jen nominálních výrazů. Může se také týkat větných frází či celých vět.

(19) *Řeknu ti jen toto_i: [už mě neštvi]_i!*

(20) *Petr na mě hodil [své obrovitánské trenýrky]_i, což_i byla zbraň odpovídající dvěma atomovým bombám svrženým na Hirošimu*

Vlastnost jazykového výrazu realizovat ve větě koreferenci (přesněji odkazovat k tomu, co je obsaženo v textu) se nazývá ENDOFORA (někdy *anafora*). Děti se ~~je~~ *anafory* (22) ~~katafora~~ (22).

tabe!

vedle endofora jen pro zájmena
3

SYNTAX – hand out XV, reference, koreference, endofora

Výrazy/události, k nimž se jazykový prostředek odkazuje (anaforicky či kataforicky), jsou identifikovány prostřednictvím elementu, který se nazývá *ANTECEDENT*.

Spojení jazykového prostředku s jeho antecedentem je však v jazyce komplikované. V zásadě může jít o dva typy koreference:

1. **Textová koreference** – plyne z našich znalostí světa a očekávání, obvykle přesahuje hranice věty:

(21) *Učitel, měl krásného kanára, Za rok chcípnu_{ji}*

2. **Gramatická koreference** – antecedent se dá stanovit na základě znalosti syntaktické struktury věty, tzn. je gramaticky vynucený:

(22) *Petr_i slyšel Marii_i zpívat si_i*

- Gramatická koreference je možná především u zvrtných zájmen *se, si* (někdy se jim říká endofory tantum)

U zvrtného posesiva *svůj* vážíciho se k infinitivu je tato schopnost oslabena:

(23) *Petr_i slyšel Marii_i zpívat svou_{ji} píseň*

- Koreference je gramaticky také zaručena u relativních (vztažných) výrazů:

(24) *Marie pozdvihla kalich_i, který_i držela v obou rukou*

(25) *Marie skočila do bazénu_i, kam_i se ji Petr zdráhal následovat*

- Koreference je gramaticky také zaručena u některých infinitivních a přechodníkových konstrukcí:

(26) *Petr_i se_i rozhodl nutit, Pavla_j vypít_{ji} sedm piv*

(27) *Petr_i nutil, Pavla_j vypít_{ji} sedm piv*

(28) *Pavel_i Petrovi_i vyčítal, že nevaří. Petr_i přišel, domů navařil, hrncem čochkové polévky*

V těchto případech se hovoří *kontrolových* konstrukcích.

Literatura:

- DANEŠ, F. *Věta a text*. Praha 1985.
GREPL, M. – KARLÍK, P. *Skladba češtiny*. Olomouc 1998.
HLAVSA, Z. *Denotace objektu a její prostředky v současné češtině*. Praha 1975.
KARLÍK, P. – NEKULA, M. – PLESKALOVÁ, J. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha 2002.
Mluvnice češtiny 3, Skladba. Praha 1987.
PERISSUTTI, A. M. *Determinátory neurčitosti v češtině*. Napoli 2003.